

DUNÁNTÚL

A szerző sajtó alatt levő
monografiájának bevezetése.

Könyvem egy nagyobb sorozat beköszöntője.

Ha tervemet sikerül megvalósítanom, a Dunántúl, Kis-Alföld és a Nagy-Alföld négy kötetét követik a Felföldek, Erdély, végezetül pedig Horvátország és a Tenger mellék kötetei.

Amikor a leírandó terület határait megsabtam, semmiféle politikai szempont nem vezérelt, egyedül a természetes határok kérdése. Így a megoldás roppant egyszerű, hiszen a Kárpátok övezte Magyar-Medence, – nevezik Pannoniai-Medencének, vagy a Középduna-Medencéjének is, – nem kigondolt fogalom, hanem a természet bámulatos alkotása: sok millió esztendővel ezelőtt kialakult valóság. A legnevesebb idegen tudósok is Európa e részét nagy geográfiai egységként említik. Sokhelyt lelkes szavakkal emelik ki a kontinensen páratlanul álló, pompás körülzártágát.

Ezek a megdönthetetlen tények feljogosítanak arra, hogy tekintet nélkül etnikai és politikai határokra, egyedül a változatlan természetes határokat vegyem figyelembe.

Minthogy a terület *tájéfldrajzát* óhajtom megírni, egyetlen keresett célom: felismerni és megösmertetni a különböző természetes tájakat. Sem politikai, sem közigazgatási beosztás nem érdekelt, csak azt néztem, hol uralkodik s meddig terjed a jelenségek bizonyos nagy csoportjának hasonlatossága, s mely határon túl következik a „másik vidék“. Az egész mű így a tájak monografiáinak mozaikja lesz, melyet az egységes felfogás köt össze.

Sok tekintetben töretlen ösvényen jártam, amikor ezt a tájfldrajzot megírtam. Módszerem lényege, hogy a tájat önálló szervezetnek látom.

Az élő tájnak van természetesen kora is: múltja, jelene és jövője. Tudományos kutatómódszer nem elégedhet meg a jelen pusztja leírásával. Eljárásának oknyomozónak kell lennie. A mai kép leírását szükségszerűen megelőzi a történelmi fejlődés kinyomozása, mert a táj merőben különböző életkorú részekből van összetéve és ez nem a véletlen műve.

Mintha a táj valami csodálatos, nagy őskori lény volna, melynek a geologus szeme előtt föltáruuló titokzatos belseje, csontváza a vízből, a puha talajból és a növényi takaróból felszínre kerül az itt-ott kiütő kemény sziklákban, halom- és hegyvidékekben. A termőtalaj, az álló- és folyóvizek képviselik a húst és a véredényrendszert, mely erre a csontváza tapad. Ahogyan az emberi szervezet véredényrendszere a tüdőn keresztül szoros összeköttetésben van a levegővel, a táj vízrendszere is függ az éghajlattól; jellegzetesen más a forró vagy a hideg, illetőleg a száraz vagy a csapadékos éghajlaton. Ez az éghajlat jelenti a tájban a külső hatásokat. Az eső, a szél, a forróság, a fagy és a jég támadja a táj felszínét. Az erőknek ez a csodálatos együttese barázdássá teszi, koptatja, rombolja, pusztítja és átalakítja. Minden fölött pedig egyetlen legfőbb tényező uralkodik: a *nehézségerő*. Ez szabja meg kéréllhetetlenül a táj mozgékony elemeinek, mint például a víznek az útját, ez határozza meg a látszólag mozdulatlan elemeknek, mint pl. a talajnak a tömegmozgásait vagy a növényzetnek a terjeszkedését. A *fenn* és *lenn* fogalma végzettszerűen ül rá a tájra.

Az éghajlattól függ továbbá a termő talaj és a rajta tenyésző növényzet. Ez hol teljesen hiányzik, hol foszlányos, hol mint valami vastag, prêmes bundatakaró fekszik rá a talajra.

Mindaz, amit az élő tájból eddig figyelemre méltatunk, nagyobbára az embert megelőző korra vonatkozik. Szeretném ezért ezt a táj *őskori tartalmá*-nak nevezni.

Ezután teljesen új korszak következik, melyben a fizikai tényezők mellett az embernek jut a főszerep.

Az embernek a tájban való megjelenése újabb, mondhatnók forradalmi átalakulásokat hozó korszak kezdetét jelenti. Állatok és emberek csupán élősdiék a táj testén. A legnagyobb mértékben függenek az anyaföldtől. Mivel pedig e lények életmódja szoros összefüggésben van mindazokkal a jelenségekkel, melyeket az előbb felsoroltunk, s amelyeket együttesen környezethatásoknak nevezhetünk, azért e hatások tartós érvényesülése a táj új lakóiból idővel a táj jellegzetes elemeit alakítja.

A táj és a benne élő lények között bonyolult, de szoros kapcsolat keletkezik, mely számos, első pillantásra szembeszökő jelenség mellett, számtalan finom, csak nehezen felderíthető szálból áll. Ezek a kapcsolatok is jellegzetes, vidékről-vidékre változó alkotóelemek ezentúl.

Az ember és alkotásai új tartalmat adnak a tájnak. Ezzel kezdetét veszi a táj életének második kora: a történelmi kor. Ez eredményezi a *kultúrtájat*.

De aminthogy az őskori tájban sincs az egyes porszemnek, esőcseppnek, fűszálnak, fának jelentősége, hanem csupán a hatalmas közetrétegeknek, a folyórendszereknek, a nagyon is összetett növényi takarónak, ezentúl sem az egyes ember, nem is annyira a társadalom, vagy a nép a táj alkotó része, hanem az egymásután következő nemzedékek láncolatos tevékenységének sokféle hatása. Az átöröklött hagyományok tovább élnek a

tájban és a tájból mintegy visszasugározzák a jelenkor emberiségére a rég letűnt nemzedékek tevékenységének hatását.

Az ősember megtanulja, hogyan kell a növényt termeszteni, hogyan lehet az állatvilágot hasznosítani, hogyan lehet a viszontagságok ellen védekezni. A táplálkozás, a ruházkodás, a társas település és a közlekedés idővel olyan átalakításokat végeztetnek az emberrel a természetben, melyek már a táj külső képén szembeszökően megnyilvánulnak. Megművelt földek, legelők, házak, utak: mindmegannyi új tartalom a tájban. És nemzedék nemzedék után újabb meg újabb nyomokat hagy, melyek mint egymásra telepedett rétegek borítják a tájat. Ezért a tájban különböző korú elemek vannak egymás mellett: rég letűnt nemzedékek munkásságának romjai, valamint még ma is hatékony művei és a jelenkor alkotásai.

De van számos, kevésbé szembeszökő, a multból átöröklött tájelem is. Ilyenek maga a nép, régi hagyományaival, az egykori bolyongásokban és harcokban kialakult faji sajátosságaival. Rég mult idők emlékei, melyekről semmiféle oklevél nem számol be, elevenednek föl a tudomány élesfegyverzetű kutatásai révén a tájszólások egyik-másik igénytelen szavában, vagy a táj hegyeihez, völgyeihez, vizeihez függesztett, látszólag szürke helynevekben. Ezeket a szavakat az ember a tájban eltöltött sok százados élete folyamán tapasztotta hozzá a tájhoz. A multnak az örökségei éppen úgy ott lebegnek a táj levegőjében, mint az őszi köd.

Vagy más példa: az évezredek előtt tenyésztett növényzet a termőtalaj rétegeiben még ma is kimutatható jellegzetes kémiai és fizikai hatásokat váltott ki, melyek alapján a modern talajtan pontosan megmondja, hogy egykor minő növényzet tenyésztett a mai helyén.

És ma, amikor az ősember életmódjáról, környezetének sajátosságairól más emlékünknél sincsen, ez apró hagyományok nyújtanak legalább némi fogalmat ezekről a rég megszűnt, a maiaktól annyira elűtő viszonyokról. A primitív fokról a legtökéletesebb kultúrtájig hosszú a fejlődés, számos a fokozat. Minden táj átesik a fejlődésnek ezen a során. Némelyik már a tetőponton van, némelyik csak az elején.

A tudományos felfogás még nemrég az volt, hogy az emberi hatások a tájban mélyreható változásokat nem idéztek elő. Munkámból az olvasó meggyőződhet arról, hogy a táj történelmi kora sok esetben valósággal felforgató változásokat hozott. Ki is tagadhatná, hogy a tudományos alapon gondozott és javított szántóföldek, a gúzsbakötött vadvizek, a tervszerűen kezelt erdőségek, a bányatelepek, a fától a milliós városokig számtalan változatban élénk táruzó emberi települések, a szárazföldi és vízi közlekedés mindent átfogó bonyolult hálózata, az ősi tájnak a felismerhetetlenségig való felforgatását jelentik. Az emberi tömegek belenőnek a tájba, elfoglalják a föld felszínét, horizontális irányban mindent birtokba vesznek, de ezzel sem elégszenek meg. Hogy lakóhelyének értékeit növelje, az ember felfele és lefele is terjeszkedett. Felhozta a felszínre a föld gyomrából az ott rejlő és értékesíthető kincseket, új energiaforrásokat teremtett, új iparágakat fejlesztett. Ezzel együttjárt a népesség szaporodása. Ahol a föld felszíne ennek a megszorodott népességnek elegendő vízmennyiséget nem nyújtott, ha kellett, az ember ezer méternél is mélyebbről a felszínre varázsolta a földben rejlő vízkészleteket. Vagy pedig felment az addig értéktelen havasok bérceire és ott teremtett mesterséges vízkészleteket hasonló célokra. Miután pedig a föld felszínét felfele és lefele is az emberi lehetőségek határáig kiaknázta, birtokba vette magát a levegőóceánt is és az érintkezésnek, a közlekedésnek ezáltal új utakat nyitott.

Ilyen gyökeres átalakításokat tudott véghezvinni a tájban az emberi szellem.

Ez az én felfogásom a tájról. Munkámban igyekeztem minden egyes tájnak e kétféle elemeit felderíteni és ezzel a mai állapotoknak a történelmi hátterét megfősteni.

(Szeged)

Kogutowicz Károly

EPITÁFIUM

Az ismeretlen szenvedésnek
Legyőzött katonája pihen itt,
Kevés lesz néki az öröklét,
Hogy elfeledje győtrődéseit.
Az életét ő elhibázta
S levezelte csöndesen.
Mint jegyesét, várta halálát
És elpusztult reménytelen.

Mint a kagylóban távoli és tompa
Zúgással sír a tenger, az örök,
A lelkemben is halkán haldokolva

Fölbúgnak messzi, régi örömök.
Oly titokzatos, idegen a hangjuk,
Oly mélyből jönnek, mint egy tünt világ,
Így a rögökkel dobált síri hant zúg
S így suddognak a temetői fák.

(Budapest, 1929 augusztus 31.)

Juhász Gyula

SZOMORUSÁG

Én mély örömöm vagy – szép Szomorúság!
égi kegyelem im, értem jöttél, most leghívebb
hivód hozzád sóhajtok én: szeress csak, verj
esővel engem, ó ki szeressen s legyen
te buzgó szolgád, ha nem áldozhatna
jó búval-csókolt nagygyerek szivem néked? ...

Kivertek vigasza légy te, bölcs Szomorúság!
küldj inséges napokat már s kit magadnak
jelöltél; el ne fáradj vigyázni felettem,
meglásd vén fiad leszek én. – Ó ne hagyj el soha,
percre se engem s takarj be mélyen
angyalokat-védő puha takaróddal ...

(Ujpest)

Berda József

ÖNARCKÉP: 1929

Idegen ő
és mégis ismerős,
ődöng a város
uccáin, keres valakit,
valakit, aki szereti őt, de
senkit nem talál, csak
töprengő önmagát, – s most fél,
nagyon fél szegény,
apját-anyját elveszítette
és azóta
fáradt mosollyal bolyong a világban ...

(Ujpest)

Berda József

RÁDIÓ

Hallgatom néha Beethovent beszélni.

Odakint zúgva rohannak a szelek.
A hideghavas téli éjszakában
búgva nyögnek az erdők, fák, hegyek.

Hallgatom néha Beethovent beszélni.

Emberhatalmunk jogara egy drótszál,
de összekapcsol az egész világgal.
Erdők, hegyek, felhők feje fölött
ömlik felém a hatalmas zene
és összecsendül a szívem szavával.

Ember vagyok: hatalom és erő.
Ha akarom, a tüzes csillagok
még ma lejönnek szolgálni elébem,
mert én vagyok a tett, a gondolat
s minden vagyok, ha gondolat vagyok!
Ó legszebb sors: földi embernek lenni
és uralkodni mindenek felett!
Lenni a láng a fagyos éjszakában:
mindent átfogó, felölelő
emberi eszme, emberi tett!
Ha akarom, hát eget, földet döntök,
Ha akarom, világot építek
s vagyok a Minden koronás királya ... !

Valami messze német állomásról
felzúg Beethoven Sors-szimfóniája.

(Szatmár)

Korponay Mária

FÁK, EMBEREK, ISTENEK*

(Vergilius, Georgicon II. k. 176–542. sor.)

Ám oly „bölcse” se legyen, ki talán meggyőzne felőle
hogy Boreasfúvás-idején a rideg rögöt érintsd!
Télben a rétre fagyok zárat dermesztnek; az elszórt
csírákat nem hagyják gyökerét eregetni a földbe.
Szöllőt ültetned legjobb, ha tavasz bíborával
megjön a hosszú kígyók gyűlöltje: a hószínű szárnyas,
vagy ha az őszi szelek kezdődve, az elrohanó Nap
még a telet lovain be nem érte, de vége a nyárnak ...

Lombos fákra csakúgy a tavasz s erdőkre tavasz kell;
duzzad a föld tavaszon, mag után áhítoz a méhe.
Akkor a termékeny záporral Atyánk, a hatalmas
Aether, ölébe leszáll buja hitvesinek s egyesülve
– szörnyű a szörny testtel – táplálja megannyi szülöttit:
Cserjék rejtekiből felzúg csicseregve madárdal
s Vénusnak napját megtartják rendben a nyájak.
Az üde föld vajudik s Zephyrosnak az enyhe fuvalmán
rét feltárja ölet, jut mindenüvé buja harmat
s már új napra merik magokat rábízni a csírák
nyugton; a kacs se remeg, ha a déli szelek kerekednek,
vagy ha heves felszél zivatart hömpölyget az égen;
sőt bimbót pattant s lombját kifakasztja egészen,
Azt hiszem én: a világ első meglettekor épen
ily napok izzottak s ilyen volt ép a folyásuk:

---

* V. ö. Széphalom 1929:7–8. sz.

Az tavaszon lehetett ... Tavaszát élvezte hatalmas földünk és Nemeréknek a téli fuvalmi pihentek, hogy legelőbb állat felszította a fényt s a töretlen rétségen felütötte fejét Földnek fia: Ember; hogy vadak erdőbe s hogy csillagok Égre kerültek ... Hisz gyengéd zsengek meg sem bírnák ama próbát, hogyha ilyen pihenés nem jönne a fagy meg a hőség közt s ha az Ég kegyesen meg nem könyörülne a földön!

Végül még ...: bármily dugványt dugsz is be a réten, hintsd buja trágyával s ne feledd sok földbe takarni, nedvszívó köveket, cserepes kagylót beleásva; mert becsereg közeikbe a víz, átjárja a lenge fűvallat s felüdül a vetés. Van ezért, ki felülre sziklát rak vagy egész dombbal cserepeknek a terhét: oltalom ez szakadó záporral szemben is épügy, mint ha a szomju mezőt kutyahőség vágja repedtté.

Hogyha a hajtás „ül“, ne feledd felhányni a földet gyakran az aljánál s forgatni a durva kapákat vagy megeresztni ekéd, hogy törje rögét, meg az ökröd ott, vesszőidnek közein, kaptatni behajtva; aztán sima karót, hántolt cserjének az ágát meg kőrisnyeleket s a „lugast“ állítani rendjén, hogy felkúszva e támaszain, szeleket kinevetni szokja a kacs s a magas szilnek lépcsőit elérje.

Ám míg friss lomb közt csak serdül az ifuságuk, kíméld zsengeid! Míg vígan az Ég felé törtet a ragyogó napban, „kantárt-megeresztve“ a hajtás, sarlóél testét illetni ne merje; a lombot tépjed csak körmös kézzel s ritkítsd ki helyenként. Majd mikor így az erős tő általölelve a szilfát túlnő rajt, akkor nyírd üstökit, akkor a karját nyesd meg; e l ő b b a vasat nem bírja ki, ekkor azonban vígy szigorú kormányt s túltengni ne hagyjad a lombot.

Fond a karámokat is, jószág szabadon ne maradjon, főleg míg zsengebb csak a lomb, ki nem állva a próbát s benne a méltatlan télnél, meg a Nap hevinél is jobban a réti ökör, meg üzekvő kecske tesz egyre károkat és a juhok s a falánk tehenek letarolják. S annyit az ősz deriből kristályosodott fagyok, annyit tikkadt domb tetején nehezen megfekve a nyár sem árthat, mint az ilyen nyájak, meg a fognak az érdes mérge s amit harapás edzett be a törzsbe a sebhely! Ép eme vétségért vágják Bacchusnak a kecskét mindenik oltáron s ó játék lép fel a színre; épen ezért tűzték költőknek díjul Athénben, míg falu s ucca során vidám poharak közepette bársony réten, olajtömlőkön a nép nekibuzdult ... Épígy – Trójából jött vér – Ausonia népe borzas versekkel mulatoz s kitörő kacagással, míg vájt kéregből ijjesztő arcokat öltnek és téged hívnak víg dalban, Bacchus, a képed mását aggatván lengén a fenyők tetejére: ettül a szőlőskert mind bő termésbe virágozik, eltelnék mélylő völgyek s el a vájt szakadékok, mind, hova csak tisztos fejit elmutogatta az isten ... Hát illón zengjük Bacchus dicséretit, úgy mint zengték már az apáink; jöjjön a tál a kaláccsal, oltárhoz szarvnál-vezetett, szent kecskebak álljon

és a zsiros belrészt mogyorónyarson sütögeszük.

Szöllők gondjának megvan még rá az a terhe,
mely soha nem csökken; tudnillik egészben a földet
évenként három-négyszer felválni, göröngyit
mindíg törni kapák fejével s tisztítani a lombtól
a szőlős-berket. Körben megy a gazdai munka
egyre s az ó nyomain gördül le megújra az új év,
S már amikor késő lombját levette a szőlő
és a fagyos felszél leveré ligetinknek a díszét,
már akkor gondját a jövő évre vetette
szorgalmas gazdánk s Szátornusz görbe vasával
mind telelő tőkét nyírogat s készítgeti késsel.

Vágj elsőnek a földbe s gyűjts elsőnek az elvitt
ág-bog alá; legelébb hordd védett helyre karóid,
legkésőbb szüretelj! – Kétszer tör a töre a lomb-árny,
gyom kétszer támad termésre sűrű tövisével:
mindkét próba kemény. (Dicsérd csak a nagyszerű fundust,
jobb művelni kicsit!) Szintígy az egértövis érdes
vesszeit erdőben, parton kell vágnod a vízi
nádat s gond kínoz vadon-élő füzek okából,
S bárha kötözve a tő, bár nyughat a lombtul a sarló,
bárha a vincellér munkált rend végirül ujjong,
fel-fel kell mégis hánynod s porzatnod a földet
és már ért fűrtöt még féltened egyre az Égtől.

Ellenben mivelés nem kell az olajnak; a hajlott
sarlot sem kívánja, se jól-megülő kapa nyelvét,
hogyha a földbe fogant egyszer s megszokta a szellőt,
Már a talaj, ha csak ásó törte fel, adja a nedvet
plántájának; ekére kivált súlyos lesz a termés.
Ennek okán: termessz buja, béke-barátja olajfát!

S így a gyümölcsfák is. Ha a törzsük az izmait érzi
és gyarapodhatnak, már enn-erejőkből az Égnek
egyszeriben szöknek, nem várnak semmi segélést,
S mégis azért az egész ligetet görnyeszti a termés
s nem-művelt rejtek pirosúl vénszínű bogyóktól;
úgy nyesik. a csigacsót,* s úgy termi magas fa a szurkot,
éji tüzek táplálóját, fénynek lövelőjét

-----**

Ám nem a nagy-fák csak! Fűz is, meg a törpe rekettye
nyájnak elég lombot, meg a pásztor részire árnyat,
nyújtja a szőlőnek sövényét, meg a méznek anyagját.
Puszpáng-hullámzó Cytorust is nézem örömmel
s Narycium szurkos ligetit, s örvendek a zöldnek,
hol látom: se kapák, se az emberi gond nem okozták.
Még ama nemtermő fák is, kaukázusi ormon,
mellyeket állandón tör s hord dühe a Nemeréknek,
mindjök szolgáltat valamit; szolgál a hajókhöz
hasznos fát a fenyő; házakhoz: a cédrus, a ciprus,
Ebből esztergáz küllőt, a szekérhez amabból
vág tányérkerekét s görbít ladikaljat a gazda.
Fűzfa a vesszeivel, lombbal bőséges a szilfa,
myrtus erős dárdát ad, a som kitűnő hadiszer-fa,
míg Ituraeában tiszafát hajlítanak íjjá.
Sem sima hársak avagy védőre teremve a puszpáng
nem fél „formától“: megvájja hegyes vas a fajok.
S épígy a rohanó hullámakon úszik az éger

* T. i. takarmánynak.

** Eltévedt sor; nem fordítottam.

Pónak a sodrában s épígy méhek raja rejtez
odvas kérgében s kirohadt üregében a hársnak.
Hát – eredett Bacchus kincsétől ennyi sok áldás?
Bacchus csak bűnökbe sodort! Ó az, ki dühöngő
Kentaurt mind holtta csittit, Rheocust meg a Pholust
s Hylaeust, lapithákra nehéz kancsóval agyargót.***

Ó ti nagyon boldog, – ha saját javatokba belátó
gazdák! kiknek a föld igazul maga ontja öléből
– harcok s visszavonás nélkül – a könnyű megélést!
Hogyha magas háznak nem dűti kevély kapuszája
jókora az üdvözlők árját valamennyi szobába
s szép, teknőc-dísszel-kirakott ajtó sem a főcél,
sem takaró, aranyos-mintás s ephyreiai ércek,
s még a fehér gyapjút sem festik aszír-keverékek,
sem mézfű a folyós olajat meg nem hamisítja,
akkor a gondatlan nyugalom s álságtalan élet
gazdag kincseivel, tág téreken akkor a béke,
barlangok, vidám tavak és hűvös szakadékok
és bögő marhák s fa alatt mi oly édes: az álmok, –
megvan mind; vannak berekerdők, bent vadak odva,
és munkát-bíró, szűk-sorba szokott fiatalság,
isteni szentélyek, tisztelt öregek ...: közepettük
földünk elhagyván legutolsót lép az Igazság ...

Ámde felém legelébb fő-fő kedveltem, a Múzsák,
kiknek a papja vagyok, forró szerelem sebezettje,
jőjjenek; Ég utait, meg a csillagait mutogassák,
Nap sokféle fogyását, a Holdnak váltakozását;
honan a földrengés s mi dagasztja magasra a tengert,
hogy gátján átlép s mi apasztja le vissza magába;
Oceanusba miért siet úgy lepihenni a téli
Nap, vagy a késlekedő éjjelt mi halasztja-marasztja ... ?
Ám, ha a Természetnek e titkaiban betekintnem
gátolná hűlő vérem, mely a keblem elömlí,
hát lesz a rét öröömöm s völgyet locsoló vizek; erdők
és folyamok szeretettim, – hirtelenül. Az a síkság ...
Spercheios s a lakón bacchánsnóktól beüvöltött
Taygetos! ... Ó, ki viszen Haemus jégszurdoki közzé
és ki takar sűrű lomb árnyékába be engem?
... Boldog, a dolgok okát, aki átallatni tanulta
és minden félést, hajthatlan Fátumot épúgy,
s lába alá tapodó a mohó Acheron zajagását!
Az se szerencsétlen, ki paraszt-istent megimád még:
Pánt, agg Silvanust s Nymphák testvéri csoportját.
Arra se népi nyaláb, se királyi bibornak a vágya
s nem hat a visszavonás, hűtlent fivérre uszító,*
nem, – ha a forrongó Histertől jönnek a dákok
Róma szerencséje s bomló birodalmak. Ilyennek
nem kell szánva szegényt búsulni s irigyleni dúsát:
Mit maga-szántából hoz az Ég termést, mit a rétség
ád önként, – leszedi s nem látja a vaskezű „törvényt“,
háborodott Fórum táját vagy a népi levéltárt.**

M á s o k vak vizeket kísértnek evezve, rohannak
fegyveren át; a királyi lakon s küszöbön behatolnak.
Ez várost támad dúlván s tűzhelyt, nyomorultat,
hogy kelyhén gyöngyök s legyen ágyán sarrai bíbor.
Rejti amaz kincsét és ül aranyán, mit elásott.

*** L. Ovid., Met. XII., 210 kk.; Apollod. II., 5., 4. V. ö. Od. XXI. 295 kk.

Ez bámulja s eped szószerke, amaszt meg a tapsnak
vágya ragadja, amely kettőzve: a nép- s az atyáknak
székeiről felzúg. Kin a testvér vére piroslik,
víg s házát, meghitt küszöbit számúzve cseréli:
más Nap alatt fekvő Idegen haza tára indult.
Ám gazdánk földjét csak nyitja a görbe ekével:
gondja ez évének s a hazát, kicsi tűzhelyit evvel
látja el és a gulyát meg a munkás ökreit evvel ...
S nincs szünet itt. Mostan duskálgat az év a gyümölcsben,
bőség ül a barázdákban s zsúfolja a magtárt;
majd jön a tél: sicyoni bogyót mállaszt az olajprés,
víg a hízó makkról jövet, erdőn nő a kukojsza;
önti az ász sokféle gyümölcsét s fent a magasban
napfényes sziklán a szüret mézzé aszalódik.
Ám körül ott csüggnek csóklesve a drága szülöttek,
tisza lak őre szeméremnek ... Teheneknek a tőgye
adja tejét s a kövér bakkecskék vígan a fűben
szarvukat összevetik s egymással megverekednek.
Ünnepet ül gazdánk. Pázsitra terülve – miközben
tűzláng ég középtűt s kelyhet koszorúzgat a többi
áldoz s Présisten téged hív, majd meg a nyájak
őreinek szilfát kijelöl gyors dárda-vetéshez
s parlagi tornához nyers testeiket kitakarja.

Így éltek régen szabinoknak az ősei éltök,
így Remus és Romulus s így nőtt Etruria naggyá
s – tudnivaló – legszebb így lett vala Róma e földön:
hét hegyet – e gy város! – fallal vett körbe magának.
Dicte királyának kormányja előtt s azelőtt, hogy
már marhát vágta s istentelen emberek ették,
így folyt földünkön Szátumnusz aranykari élte,
míg kürt harsantát sem hallották, sem a zordon
üllőkön nem csörrentek pörölyöktől a kardok ...
Ámde mi már roppant pályák síkját befutottuk
s itt az idő habzó paripákról oldani kantárt ...

(Budapest)

Fordította: Marót Károly

A HIPOTÉZIS

Amióta révbe kerültem s életem folyása döntő fordulatot vett, szinte más szemmel nézem a világot. Minden megváltozott körülöttem s néha alig ismerek magamra. Annyi bizonytalan tapogatózás, kínos vándorlás után végre megtaláltam a biztos alapot, amire ráépíthetem életemet és amiért mindig küzdöttem akaratlanul. Megházasodtam, végzem a dolgomat, azt hiszem rendes ember lett belőlem.

Nem szívesen gondolok a multamra; nem szeretek azokra a helyekre járni, ahol azelőtt megfordultam, szinte félve kerülöm a régi ismerős arcokat. Bánt a legtöbb emlék, még akkor is, ha nem vonatkozik szorosan elfelejtett életem zűrzavaira, még akkor is, ha csak tanuja voltam a dolgoknak. S mert kerülöm őket, mert idegenné akarok válni mindenre nézve, ami elmúlt, annál makacsabban üldöznek olykor.

Így vagyok máma Pál esetével. – Nem tudom miért, eszembe jutott vele való utolsó találkozásom; nem bírok szabadulni tőle s kínos pontossággal látom magam előtt, átélem újra egész utolsó együttlétünket.

Ez még a háború idejében történt, hosszú évekkal ezelőtt. Akkoriban katona voltam s gyomorbetegséggel „feküdtem“ valamelyik külterületi barakkórházban, vagyis be-bementem az orvosi vizitek idejére. Emlékszem, hogy ősz volt, pesti ősz, folytonos szürkeséggel, nyirkos ködökkel és soha föl nem száradó lucokkal a hamar besötétedő uccákon. Egy estefelé valamiféle dolgom kivitt a Csikágóba. Az Elemér-uccán mentem végig, mikor egyszerre harminc-negyven lépésnyire tőlem megláttam Pál alakját, amint éppen kifordult egy kapun. Gondosan körülnézett, aztán sietve megindult előttem. Engem úgy látszik nem vett észre vagy nem ismert meg. Föltűnt nekem, hogy civilben van, mert vele is katonáskodás közben ismerkedtem meg egy vidéki kádernél, ahogy

akkoriban neveztük. Egy hónapig közös szálláson laktunk, így hát alkalmam volt alaposan kiismerni. Minket azonban nemsokára kivittek a harctérre, őt, fiatalabb katonát, más ezredhez osztottak be s azóta nem hallottam róla semmit.

Mindez nyolc-tíz hónappal találkozásunk előtt történt s azért egészen megörültem, midőn most megláttam, amint a falhoz lapulva sietett előttem.

Én őt gondolatban mindig ideológusnak neveztem. Feltűnően erős és mély gondolati életet élt, mely azonban alig állott kapcsolatban a valóságos élettel. Személyét öntudatosan elkülönítette a tömegtől és szerette magát némi öngúnnal „fejlett egyénnek“ nevezni. Mindig a legtisztább elvont logika alapján gondolkozott és leszűrt eredményei egyúttal a meggyőződéséivé lettek. Nem vette észre, hogy mily egyéniek, változandók az ész ítéletei, különösen a fejlődő korban, azért néha csodálatos ellentétbe került önmagával és a körülményekkel, amelyekkel egyébként sohasem számolt. Elkerülte a tapasztalatokat.

Alapelve az volt, hogy a fejlett egyént cselekedeteiben csupán a saját fölismeret igazságai, törvényei kötik s véleménye szerint ez nem vezethetett anarchiára. A tömeg számára ott van a büntető törvénykönyv s ez hasznos és szükséges intézmény. Az egyénre nézve zsarnokság minden paragrafus; „eltűröm, mert fogságba vetnek“, – szokta mondogatni és elkerülte figyelmét, hogy a törvény, a közrend szempontjából ő is csak tömeg, illetve, hogy a törvény előtt nincs sem egyén, sem tömeg, csak társadalom és senkivel sem lehet kivételt tenni.

Ilyesfajta meggyőződéséhez furcsa konoksággal ragaszkodott; nem lehetett bebizonyítani előtte, hogy gondolkodása a tiszta önzés filozófiája és önmagában véve is lehetetlenség. Gyakran hangoztatta: individualista vagyok; amíg nem találok olyan tant, mely bebizonyítottan megjavítja az embert, addig megmaradok a saját törvényeimnél, amelyek engem jobba tesznek. Hogy mennyiben és hogyan teszik ezek őt jobba, azt nem árulta el s nem fogadta el azt az érvt sem, hogy a javító tanokat nem lehet csak úgy beoltani az emberekbe, mint valami szérumot, hanem ezeknek is küzdeniük, harcolniuk kell a tökéletesedésért. „Ha jó a tan, hasson a maga erkölcsi ereje által, kényszer és vesződség nélkül“, – és ebből nem engedett. Nem tudta meglátni, hogy az ész ítéletei nem az élet ítéletei, hogy logikai definíciókat nem lehet rögtön és közvetlenül cselekedetekké alakítani s hogy a tiszta okoskodás nem alkalmazható az élő, változó, folyton forgandó életre. Őbenne tényleg megvolt az ideák élete s ezt a hajlamát ösztönszerűen általánosította. Természetesen voltak kínos vergődései is, mivel – mint mondotta – a végső, egyetlen igazságot az ember nem találhatja meg önmagában, legfeljebb a legmagasabb fokra fejlődött lángész. – Akkoriban kezdte olvasni a bibliát, de ezt csak később, éppen utolsó találkozásunkkor tudtam meg tőle.

Az ilyen erős meggyőződésű emberek voltaképpen a leggyöngébbek. Ezt én már abban az időben is gyakran gondoltam s hitem azóta mégjobban megerősödött. Ők gondolatban felszabadítják magukat minden társadalmi törvény alól, mert megbíznak a maguk „fejlett“ erkölcsi ítéletében. De ha a sors valami kényszerítő vagy- vagy elé veti őket, ha szembeállítja a társadalmi követelményt és az ő belső parancsá lett meggyőződésüket, akkor rendesen és hirtelenül megtörnek. Vagy elkövetik azt a tettet, amit a közitélet bűnnek bélyegez, s ilyenkor ráébrednek tettük következményeire, egyszerre átlátják, hogy az egyén is a tömegben él, hogy minden cselekvésünknek hatása van kifelé, olyan az, mint az eldobott kő, – s ami a legkínosabb, rájönnek, hogy gondolkozásuk hamis volt, mert alkalmazhatatlan. Ezek azok, akik önként szoktak jelentkezni a rendőrségen. – Avagy pedig, a másik esetben, visszariadnak a törvénynyel való szembehelyezkedéstől, de akkor viszont a saját erejükbe, a „fejlett“ független voltukba vetett hitük dől meg, egész életük cserben hagyja őket s rendesen nagy időre meghasonlanak önmagukkal.

A harctéren például gyakran odaképzeltam magam mellé Pált. Tudtam, hogy a háború oktan embermészárlását bűnnek tartja, mint mindenki, aki benne résztvevett, de ő természetesen végigment a gondolon s azt, hogy az egyént gyilkolni kényszerítik, erkölcstelen zsarnokságnak ítélte, melynek ő nem köteles alávetni magát, Ott kinn, a lövészárk szennyes és embertelen gyötrelmei közt, meg voltam győződve róla, hogy Pál okvetlenül elkövetne valami végzetes dolgot: megcsónkítaná magát, átszökne az ellenséghez s utána öngyilkosságot követne el, különösen, ha tette kiderül.

Meg kell mondanom azonban, hogy az én ideológusom emellett kitűnő és derék fiatalember volt. Álmában sem vitt véghez semmi csunya dolgot, pénze közkinccs volt, otthon érezte magát minden társaságban, nem nézett le senkire, jóllehet elég széles műveltségre tett szert a maga erejéből; több nyelvet beszélt és sokat olvasott.

Ezért, mondom, igen megörültem a viszontlátásnak s rögtön utána szaladtam.

– Szervusz Pál ! – kiáltottam rá, mikor utolértem. Kiáltásomra mintha megijedt volna, összerezett, kissé elsápadt s csak egypár pillanat múlva felelt kérdésemre. Egyébként elég viseltes állapotban volt s az utóbbi időben nagyon megváltozott. Gallérja piszkos, nyakkendője gyűrött, cipője, ruhája keféletlen, gombtalan. Barna szemei, melyek azelőtt keményen és vidáman szembe nézték a dolgokat, most zavartan pislogtak és volt bennük valami kellemetlen szúrósság. Le is soványodott; erős, széles álla most még markánsabbá vált és orra kissé megduzzadt a lefogyott arcközepén. Azóta megtudtam, hogy az esete óta én voltam az első ismerőse, akivel találkozott s így most már értem zavart viselkedését.

– Mi az, öreg? – szoltam hozzá. – Hol lógsz? Beteg vagy? – I-igen ... nem, megléptem a katonáéktól, hahaha! – nagyot nevetett és erősen megrázta kezemet.

– Én kórházban vagyok, három hónapja, – mondtam, mert Pál elfelejtett érdeklődni. – Hová indulsz?

– Semmi, – legyintet a kezével, – járok ... Bosszankodom ... egy hülye fráternél voltam éppen, mert én nem itt lakom ... nagyon felbosszantott ... Dehát hogy vagy, hogy vagy kedves barátom, igazán nagyon örülök, hogy találkoztunk ...

Gyorsan és szakgatottan beszélt s mint utóbb kiderült, senkinél sem volt, hanem lakásáról ment el éppen.

– Különös ... milyen más minden és ... hát te még mindig olyan mama kedvence vagy, publi? Csodálatos! – mondta és egyszerre mélyen elgondolkozott. Nem tudom miért, engem mindig pubinak vagy bubinak hívták, holott talán egy esztendővel idősebb voltam nála.

– No, nem tudom, mi csodálatos, – feleltem; – különben én sok mindent láttam azóta ... De nincs neked valami bajod? Olyan különösen beszélsz.

Hirtelen megállt, szembefordult velem és megfogta a karomat. – Ugy-e undorító! ... Szörnyűség, – mondta szinte suttogva és a feje fölé emelte a kezét; aztán legyintett: – Mindegy; igen, azt hiszem, lázam van ... vagy volt ... Tudod, én mostanában sokat gondolkozom ... magamról ... Sohasem hittem volna! ... a háború remetéit csinált belőlem. Én nagyon megváltoztam ám ... hehe ... publi. Emlékszel, Győrött? ... – Nem fejezte be s megint ezt suttogta maga elé: – Minden ... minden megváltozott ...

– Hanem, ha akarod, ne beszéljünk máma a háborúról, Pali, – szóltam hozzá, mert föl akartam rázni szórakozottságából. – Ez elvégre rendellenes állapot; minek izgatod magad? Egyszer csak vége lesz, és ha ott hagyjuk a fogunkat, hát ...

– Kérlek szépen, nagyon szívesen – vágott a szavamba. – Én teljes elfogulatlansággal tudok beszélni bármiről, úgy a háborúról, mint akármi másról ... Végre is a háború nekem nem egyéni problémám ... mi közöm hozzá? Nevetséges!

Gúnyosan vállat vont.

– De azt meg kell engedned, – szólt újra és nagy sebességgel – hogy minden eszközt fel kell használni, minden módszer jó és erkölcsös, amely a végét vetheti. Itt jogom van felszabadítani magam mindenféle gyilkos konvenciók alól, melyek téged is, engem is elpusztítanak. A tömeg érdekében beszélek ... Törvény! kötelez illemtan ... és gyilkosság.

Utolsó szavait végtelenül gúnyos hanglejtéssel mondta.

– Haha, – kezdte újra idegesen nevetve, – ha egy ország érdekében szabad gyilkolni ... *en gros* ... akkor *en détail* én is gyilkolhatok a magam érdekeiért, mert *en détail* én is ország vagyok ... Ezt az orruk alá lehetne dörgölni egy bűnügyi tárgyaláson, mi? Hanem azért mégis csak felkötnének, annyi szent. Egyébként ne gondold, hogy valamit takargatni akarok előtted. Én nyíltan beszélek és ... és nem kell titkolnom semmit.

– Eszem ágárban sincs; mit takargatnál? – feleltem. – Jól tudom, hogy nem tartasz spiclinek.

– Igenis. Én nem vagyok tragikai hős. Nincs semmi összeütközés a fennálló világrénddel. Először is, a világrénd egyáltalán nem áll fenn, másodsor pedig az, amit így hívnak, minden ötven évben megváltozik. Ki viseli tehát a felelősséget a cselekedetekért? Egyedül az egyén. Én pedig fölmentem magamat, – folytatta emelt hangon és mindjárt hozzátette nevetve: – Jó tréfa, ugy-e? Azonban kerülni kell, hogy hatást gyakoroljunk másokra ... fontos okokból. Mindenki söpörjön a maga ajtaja előtt ... Ezt mindjárt meg fogom magyarázni.

Már kint jártunk az Aréna-úton, valahol az állatkert tájékán. Hideg volt és egészen besötétedett. Egy kis kocma előtt mentünk el. Pál benézett az ablakon, odalépett az ajtóhoz, azon át is betekintett, aztán felém fordult és mint valami könnyed áperszüt mondta:

– Te, én egy idő óta szeretek berugni. – Megint vihogott, ami azelőtt sohasem volt szokása és nevetve, nagy zajjal benyitott az ajtón.

Olyan középfinom étterem volt, amilyen száz meg száz van, valami víg emberhez, kéményseprőhöz vagy mihez címezve. Szombat este lehetett, mert sokan iddógtak már benn, postások katonák, mesteremberek, meg ilyenféle népek. Elég jó sarkot találtunk, ahova két viaszos vászonnal bevont lóca volt állítva. Én kávé ittam, mert még uzsonna előtt voltam. Pál mindjárt pálinkát rendelt. Ivott, cigarettára gyújtott, egy ideig figyelmesen nézte a sárga villanykörtét, aztán hozzám hajolt az asztalsarkon át.

– Mert tudod, a biblia – smafu! – mondta gögösen. – Erről három héttel ezelőtt győződtem meg. A dolog bibéje ott van, hogy Krisztus tanítása egyszerűen alkalmazhatatlan. Ha mindenki megfogadná, hatvan év alatt kihalna az emberiség. A tömeg életét pedig a Krisztusi vágányokra terelni abszurdum. Ez kétezer év alatt bebizonyosodott; csak három dolgot említek: Amerika fölfedezése, szocializmus, világháború! E három bűn nélkül sohasem lesz meg az emberiség. Amíg két ember él a világon, mindig újra fogják csinálni ezt az örült komédiát ...

– Hogy lehet ilyent mondani! – kiáltottam fel szinte önkéntelenül. Nem akartam vitába mélyedni Pállal, mert láttam, hogy lázas, nincs rendes állapotban s féltem, talán valami idegbajon, megrázkódáson esett át. De nem tudtam megállni, hogy közbe ne szóljak:

– Mi köze van Krisztusnak a politikához, a tömeg mozgásához? Megpróbáltad-e magadban fölépíteni az igaz embert? Befelé keress! Miért nem kezded el a munkát magadon, te ideológus?

Pál szaporán ivott.

– Azért fiacskám, mert gyöngébbek vagyunk, mint Krisztus megkívánja. Ezt ő maga is elismerte. „Sokan vannak a hivatottak, de kevesen a választottak”. – Na hehehe? ... Ó megbocsájt, ezért remélhetünk, de az isteni

irgalom nincs semminő befolyással a társadalmak életére ... Az, itt a földön, im-pon-de-ra-bilia ... Vagy mit gondolsz, Napoleon csupán azért merete végiggyilkolni Európát, mert az isteni irgalomra számított?... És én meg is próbáltam, azért vagyok már egy hónapja remete, vagy mi a fene! Hm ... mint remete azonban éhenhalok. Ha pedig kilépek a kapun, a világ úgy lekaparja rólam Krisztust, mint a kőműves az ócska vakolatot a házról. Gyengék vagyunk ... Ha akarom, ha nem, az emberek betolakodnak életembe. Mindenki a más ajtaja előtt söpör ... Én nem tudtam küzdeni a démon ellen! ...

Széttárta karjait, szinte sírva mondta az utolsó szavakat és arcán a végső kétségbeesés kifejezése futott át.

Meg voltam döbbenve. Nem értettem Pált s nem tudtam szólni semmit. Ő csakhamar összeszedte magát, ivott s megint hozzámhajolt:

– Két démonom volt: egy bennem és egy rajtam kívül. Én ... eh, mi az ördögnek titokzataskodom én itt? Semmiség ... érzelmi baleset ... idő kérdése ...

Idegesen legyintett s láttam rajta, hogy erőszakkal más témára akar térni. Ivott, újra legyintett, tüntetve, aztán könnyedén odavetette

– Idegesség ... ne vedd komolyan. Én, tudod, mostanában Weininger-i alapon állok. Micsoda filozófia!... Óriási! Boldogító! ... A nő, barátom, a nihil! ámbár ez mellékes. Bennünk van a kozmosz és a kaosz, a végtelen és a semmi, a bűn és az erény. A miénk, a mi birtokunk minden lehetőség, ámde jaj annak, aki elbocsájtja kezéből intelligibilis énjét, ha már egyszer birtokában volt!

Én ugyan nem olvastam Weininger könyveit, csak éppen harangozni hallottam róla valamit, így hát nem igen értettem Pál szavait.

– Hogyhogy? – kérdeztem. – Akkor hát egyedül miránk volna bízva minden? Bennünk van a jó és a rossz is, – ez különben bizonyos, – de hogyan ismerjem föl a helyes utat?

Pál hátra dőlt, összefonta karjait és lehunyta a szemét. Némi idő múlva felelt csak.

– Nem! nem mindenki van meg az igazság ... nem született mindenki lángésznek, vagyis szentnek... hiszen éppen ez a tragikum! Vagy talán ezt tudni elég? ... Nagyon, nagyon homályos az út ... talán már el is vesztettem ...

Lehajtotta fejét, majd föltekintett és sokáig hallgatott mereven nézve rám. Hirtelen bekapott egy pohár pálinkát, – már én is vele ittam – és így szólt, ujjaival dobolva az asztalon:

– Én például, Weninger-i alapon egészen megértem a Geyer Ilona gyilkosát ...

Csodálkozva néztem rá.

A Geyer Ilona-féle gyilkosság már vagy két hete szenzációja volt a fővárosnak és az ujságok még mindig úgy csámcsogták körül, mint a malac a friss savót.

Geyer Ilona egy nagynevű, közismert orvosprofesszornak, egyetemi tanárnak volt a lánya. Egy napon eltűnt hazuról s nemsokára a hűvösvölgyi erdőben találták meg a holttestét. Egy ideig öngyilkosságra gondoltak, de aztán kiderült, hogy ez lehetetlenség. Azonban a gyilkosnak nem tudtak nyomára akadni.

– Ismered az esetet? – kérdezte Pál.

– Nem valami részletesen. Tudod, az ilyen gyilkossági históriák nem érdekelnek túlságosan. De igaz, hiszen te ismerted a családot. Tudsz talán valamit közelebről?

Eszembe jutott, hogy Pál valaha bejáratos volt Geyerékhez. Egy időben meg is említette őket előttem, beszélt a lányról is, úgy vettem ki szavaiból, hogy kissé rossz természetű nőnek tartja, olyan férfi-rontó fajtának. Már túljárt a húszon. – Pál maga medikus volt, így jutott ismeretségbe a professzorával.

– Igen, igen, – felelte szórakozottan – van ilyesvalami a dologban. Én is gondolkoztam róla ...

S egyszerre nagy buzgalommal beszélni kezdett, mint aki végre jó témára talált. Bekapott egy pohárával.

– Van egy hipotézisem. Tudniillik az eset a következő: megtalálják a lányt, holtan, kezében a revolver. Öngyilkosság. – gondolják. Igen ám, de a boncolás kimutatja a golyó irányából, a löcsatornából, hogy a lánynak valami képtelen helyzetben kellett volna tartania a fegyvert az elsütés pillanatában. Cáfolhatatlan szakvélemény szerint az öngyilkosság esete ki van zárva. Ezt megerősíti, hogy a kézitáskájában leragasztott levelet találnak, idegen férfiírással, melyben ők ketten elbúcsúznak a szülőkötől, minden magyarázat nélkül. El kell menniök, mivel – írják – a sors kényszeríti őket erre. Aláírás nincs. Ki ez a másik ő, vagyis a gyilkos? – Továbbá: a holttesttől nem messze vérnymokat találnak, még távolabb egy véres férfizsebkendőt. A zsebkendőn semmi monogram, közönséges gyártmány: a nyom elvész. – A dolgot végleg komplikálja az, hogy a revolver a leány kezében van még a halál után is. Hogyan löhetett azzal a gyilkos? Mert hiszen ő lőtt, mint a boncolás bebizonyította. Ezenkívül a pisztolyból csak egy golyó van kilőve. Vagyis fennáll az a feltevés, hogy a férfi agyonlőtte a leányt, azután a kezébe nyomta a revolvert. De akkor honnan vannak a vérnymok és a véres zsebkendő? Újabb feltevés: a lövéskor magát is megsebesítette. Evvel meg volna magyarázva, miért hányzik csak egy golyó. De ez a feltevés is végleg megdől, mert a hullá oly görcsösen markolja a fegyver agyát, hogy azt még életében szorítania kellett. A mutatóujj szabályosan rá van illesztve a billentyűre s a holttest rajta fekszik a jobbkaron. Lehetetlenség a halál után ily természetűen beigazítani a rugékonyságukat és a mozdító akaratot elvesztett ujjakat, továbbá a gyilkos sem lehetett valami professzionátus gazember, – mert rablás nem történt, pedig sok pénz volt a lánynál, – nem lehetett oly hidegvérű gonosztevő, akinek a gyilkosság pillanatában és izgalmában ilyen raffinált gondolatot tulajdoníthatnánk s aki maga is meg van sebesülve, talán súlyosan. A

lövés zajt vert föl, a gyilkos egész biztosan rögtön menekült. Ezért vannak máshol a vérnyomok. – Dehát akkor a dolog megint érthetetlen...

Pál eddig mintha magának beszélt volna. Most hirtelen rám nézett és megkérdezte:

– Figyelsz rám? Jól mondom el?

Még mindig gyorsan, izgatottan hadart és apró, fényes csöppek gyöngyöztek ki homlokára.

– Hogyne, – szoltam – csak folytasd; várom a hipotézist.

– Kutatnak, kutatnak! Föltűrik a lány holmiát, találnak három levelet. Ugyanaz az írás, mint a búcsúzó levélben, de megint semmi aláírás, még megszólítás, kelet sem. Három papirosdarab. Az illető mindegyiken keserű szemrehányásokat tesz a lánynak, hogy tönkretette, áltatta s most már a szemébe is mondja, hogy nem szereti; ő vakon követte minden parancsát; családi életét földúlta miatta, menyasszonyát elhagyta, bűnököt követett el, már körözik is, satöbbi, satöbbi. De hogy nem bír róla lemondani, föltétlenül találkoznia akar vele; kötelessége beváltania szavát. Már mint a lánynak. Kiderítik azt is, hogy a lány „exaltált” volt, gyanus emberek, forradalmárok közé járt, beiratkozott a Galilei-körbe, kiáltványokat lelnek a fiókjában, egyszóval nagyon valószínű, hogy itt szedte föl valahol ezt az illetőt – a vesztére. De nagyon óvatosan csinálták; senki sem tud bizalmasabb barátról; a forradalmárokat is lefülelik, csak éppen az illetőnek vész el a nyoma, illetve már két hete keresik hiába. A gyilkosság pedig megmarad érthetetlennek ... No és most jövök a hipotézissel, a Weininger-i alappal, én, aki ismertem a lányt.

– Kíváncsi vagyok, – szoltam, mire ittunk. Már megörültem, hogy Pál végre kissé lelkesebb hangulatba jutott, habár a gyilkosság révén is, de őt egyszerre megint csak elővette valami. Mintha dühös lett volna saját magára.

– Eh, számárság! – legyintett. – Mi vagyok én, Sherlock Holmes? Arsène Lupin? ... Megvan nekem a magam baja ... Tudod-e, hogy az ember úgy kettétörhet, hogy a gerince is megreccsen belé? Ilyenkor az a baj, hogy egyszerre kiesik a maga világából és minden megváltozik körülötte. De ki tehet róla? – kiáltotta. – Tehetek én arról, hogy marhának születtem? Te, szavamot adom neked, hogy született marha vagyok ... és nem Sherlock Holmes ... hahaha ...

Ezt olyan ünnepélyesen mondta, mintha valami örök fogadalmat tett volna előttem, még a kezét is nyújtotta megpecsételésül s utána bosszúsán fölkacagott. Nekem az egész idő alatt olyasféle benyomásom volt, hogy Pál nagyon szeretne beszélni valamiről, de nem mer, vagy nem akar s ezt a gyilkossági esetet csak arra használja föl, hogy valamiképp szóba ne hozza azt, ami tulajdonképpen izgatja őt, – de beszédközben azért folyton *arra* gondol. Most megint hirtelen elszórákozott. Fölcsipett egy gyufaszálat, nem vette észre, hogy kiesett az ujjai közül és a hamutartóba dobta a semmit.

– Az öreg már végleg elkészült, – gondoltam magamban, mert rengeteget ivott. De nem úgy volt. Sőt lassan mintha megnyugodott volna és igen értelmesen beszélt. Csak néha-néha borzongott meg, mint aki fázik. Újra felémfordult:

– Nincs másképp ... a nő cudar bestia volt ... megérdemelte, – mondta szikrázó szemekkel. – Igazságos ítélet, – másképp lehetetlenség az egész ... Bah, olyan nehéz ezt kitalálni? Tudniillik itt szó sincsen kettős öngyilkosságról, sem szerelmi öngyilkosságról ...

– Ejha, – szoltam akaratlanul – ez új dolog; hát miről van szó?

– A hipotézisemről. Mondtam már, hogy az egész csak hipotézis, semmi egyéb. Ebből a szempontból kell nézned ... Miért nincs a búcsúzó levélben egy szó sem arról, hogy ők meg akarnak halni? Azt mondják: el kell menniök, a sors kényszeríti őket erre, ésatöbbi. Az elmenés még nem öngyilkosság! Ezt tessék figyelembe venni! ... A levél meg van címezve, leragasztva, vagyis postára akarták adni. A halál után ez nem lehetséges. Ők még vissza akartak jönni a Hűvösvölgyből ... Mert vegyük figyelembe a gyilkos lelkiállapotát. Ő vakon követte a lány parancsait. Miféle parancsokat? Otthagytá a családját, a menyasszonyát, – de ezért még nem körözik senkit! A rendőrség mostanában nem foglalkozik egy földéretlen bűnügygyel sem ezen kívül, semmi sikkasztás, vagy ilyesmi ... A lány forradalmár ... lehet, hogy ő is az; a lány belevonja a dolgaiba, röpiratokat csempésztet vele a kaszárnnyákba, rábeszéli, hogy szökjék meg a katonaságtól ... lehet, sőt valószínű, hogy tiszt. Katonaszökevény: körözik. Bűnököt követett el a lányért. Egyszerre ráébred, hogy kiközösítette magát a társadalomból, megsemmisítette a multját, örökre a lányhoz kapcsolta a jövőjét. Kárpótlást akar; kétségbeesetten szereti őt; az nem szereti, amint a levelekből világos, csak ígéretet ... Démonikus nő, céljai vannak! Milyenek? – Hipotézis ... Miért akart megszökni vele, ha nem szerette? Itt kell még valaminek lennie ... Megbeszélük a szökést: találkozás a Hűvösvölgyben, mert a férfi nem akar a városban mutatkozni. A férfi boldog; elhozza magával a búcsúzó levelet, a lány meglehetősen sok pénzt az útra, amit meg is találnak a táskájában. Minek egy öngyilkosnak pénz? De viszont miért szöki a leány vele, ha nem szereti? Nincs más hátra, mint föltenni, hogy eszköznek akarta felhasználni valamire, amit nem tudhatunk, vagy hogy másba volt szerelmes. Annyira, hogy amazt nem is akarta exponálni; ezt a férfit vetette a nyomozás elé csalétkül, hogy az igazira ne gyanakodjanak ... Hipotézis ... Most jön a nagy jelenet! A férfi bizonyosságot követel a lány szerelméről, rögtönös kárpótlást, heveskedik, erőszakos ... A lány nem szereti, megutálja ... Nem enged. A férfi kezdi látni, hogy csak játékszere volt a nőnek, eszköz ... Elkeseredik, dühöng ... dulakodnak, amint a nyomok mutatják ... Végző dühében leteperi a lányt és a magáévá akarja tenni ... Voilà, ide jutottak! – szolt Pál váratlanul, előkelő taglejtés

kíséretében. Aztán megint hozzámhajolt és halk hangon folytatta:

– Nos, a többi önként adódik a tényekből. A lány, megalázva büszkeségében, teljes utálkozással és fölébredt asszonyi dühvel, hirtelen előkapja revolverét és rálő a férfira ... de nem találja, csak megsebzí, úgy látszik könnyebben ... Ennek a jelenetnek másodpercek alatt kellett lejátszódnia ... A lövésre a férfi szerelme végletes gyűlöletté változik ... a tragikus csőd! A kétségbeesés, a gyűlölet, a rettentő helyzet örületig fokozott izgalmában kirántja a maga pisztolyát és agyonlövi a ... a csábítóját ... Letörli magáról a vért, menekül, eltűnik ... Vége a komédiának!

Pál végre abbahagyta az ivást. De a beszéde végén egyszerre megint izgatott lett; ajkai reszkettek, gúnyosan mosolygott és elgondolkozott valamin.

Megvallom, nem igen értettem, miért kerített ilyen nagy feneket ennek a dolognak; sohasem tudtam elmerülni az effajta detektivromantikába, ezért az ő érdeklődése elég csekély mértékben volt rám hatással.

– Csakugyan nagyon érdekes, – mondtam kissé közömbösen. – Miért nem írsz róla? Fogadok, hogy feltűnést keltene.

De Pál úgy látszik nem is hallotta szavaimat.

– Meg vagyok győződve, – szolt vontatottan – megérdemelte, mi? – és kihívóan nézett szét a kocsmában. – Még Weininger-i alap nélkül is, haha! Így van ez, kérlek – fordult újra felém. – A nő belekényszeríti a férfit a maga önzésének erkölcsi nihiljébe, aztán bosszút áll rajta ... önmagáért.

– Ugyan kérlek, – feleltem, – így nem lehet beszélni. Hány nőt tesznek tönkre a férfiak? Csinálj előbb statisztikát, azután beszélj!

– Igen, hogyne, statisztikát! Szamár vagy – szolt Pál mérgesen. – A gyilkosság pillanatában! Mert hiszen akkor jön rá ... Statisztika ide, statisztika oda, az a nő bestia volt és ... megkapta a magáét. Az ilyeneket közköltésen kellene elepediálni ... Szamár vagy publi, de jó gyerek. Megbocsájttnak neked a te érveid.

Benyúlt a mellényzsebébe, mintha órát akart volna kivenni, megnézte az üres tenyerét s hirtelen összerendezte.

– Hány óra? – kérdezte izgatottan.

Megnéztem: – Fél tíz. – Nagy ijedten fölállt, fizetett s kicipelt magával.

– Még máma? Nem, nem! – suttogta és körülnézett az uccán. – Már jár az órség. Úristen, igazolatni fognak és én otthon felejtettem az igazolványomat. Sietek ... No, szervusz, szervusz ...

Hirtelen rámnézett, nagyon szomorúan, még meg is ölelt: – Isten veled. Lehet, hogy neked köszönhetem ...

Avval elfutott.

– Mit? – kiáltottam utána csodálkozva. De nem fordult vissza. Sietett tovább, lehajtott fejjel, a falak tövében.

Ekkor már derengeni kezdett a fejemben, de mégis megdöbhenve olvastam két nap múlva az ujságban, hogy Pál föladta magát a rendőrségen, mint Geyer Ilona gyilkosa. Vallomása természetesen szóról-szóra megegyezett „hipotézis“-ével.

(Pécs)

Várkonyi Nándor

GIRAUDOUX ÉS A NÉMET–FRANCIA KÖZELEDÉS

Jean Giraudoux 1922-ben *Siegfried et le Limousin* című regényével megnyerte a Balsac-nagydíjat. A kritika sokat foglalkozott a regénnyel, de a zsűri döntését nem tette osztatlanul magáévá s inkább csak annyiban látta indokoltnak, amennyiben a díjjal nem csak ezt a művét, hanem az akkor negyven éves írói teljes addigi oeuvrejét kívánta jutalmazni.*

Az irodalomtörténet ma úgy könyveli el Giraudoux-t, mint aki Monet és Debussy mintájára a regénybe is belevitte az impresszionizmust. Ebbe a formába torkol átmenetileg az a nyugtalan iránykeresés, ami az utolsó félszázad különböző étapejain keresztül költők és írók, kritikusok és esztéták műveiben minduntalan előtör, mint a legfolytonosabb, legőszintébb, sokszor legfájdalmasabb tartalom. Új hangot és új formát kell találni az irodalom részére, de ennek a megváltó, mindennél szükségesebb újnak a kiteremtéséért vívott harcban csorbát szenved a legszármazásabbak, a leghívatottabbak hite is és szavaik között minduntalan ott lappang a beismerő vallomás, hogy csak alapozó munkásai, várói tudtak lenni az új költészetnek, de kielégítő, felszabadító teljességig nem jutottak el.

Am ezen írónemzedéknek valóban annyira belső kényszerévé vált koruk expressziója, valóban annyira ennek a missziószerű feladatnak szolgálatában folyik le egész munkásságuk, hogy ott, ahol művüket elégtelennek érzik, bepillantást engednek az alkotó művész vívódásaiba, szubjektív szenvedéseibe, mintegy

* Giraudoux egyéb művei: *Simon le Pathétique*, *Susanne et le Pacifique*, *Amica América*, *Adorable Clío*, *Bella*, *Eglantine* stb. stb.

ezzel kívánván dokumentálni, hogy őszinte volt a szándékuk és szükségesek törekvéseik.

Giraudoux újításában kevesebb a vértanuság. Ő és Paul Morand az elsők között voltak, akik érzékenyen reagálva korukra, szemfülesen ellesték a háború utáni közönség kívánságait és kihasználta azokat az irodalmi lehetőségeket, amiket egyfelől az átszerveződött francia élet nyújtott s amik másfelől kielégíthették saját generációjuk ízlését.

A háború éveit domináló, minden lehetőséget és szenvedélyt felszabadító haláltudatot nyers ellentétként váltja fel 1918 után az ép oly rendszerbontó s a határolt normálisból a végletesbe lendítő szertelen, ösztönös élettudat, s ennek a mindenáron, egyetemesen, felfokozottan és tudatosan élni – és mident átélni – akarásnak lesz az irodalmi formája az az impresszionizmus, amilyent Giraudoux *Siegfried* című regényében nyújt. Már a háború előtti éveket is a teljes változatos élésre való törekvés jellemezte Franciaországban, amit az akkori hatalmas ipari és gazdasági fellendüléssel és így az általános jólét emelkedésével is magyaráztak, s még inkább politikai, gazdasági és társadalmi okokban kell eredetét keresnünk annak a háború utáni iránynak, amely a négy éves szünet után sokban csak fokozott folytatásává lett az 1914-es „világkatasztrófát” provokáló közszellemnek és erkölcsiségnek.

*

Bernard Fay a háború utáni Franciaországot a „kozopolita arisztokratizmus” hazájának nevezi. Valóban 1918 után a szellemi Franciaország mindinkább kilép nemzeti rezerváltságából. Problémái és érdeklődései egyetemesebb jellegűt öltöttek s az idegenszerűt már nemcsak a magasabb kultúrfokon álló fölényével, mint exotikumot és unaloműzőt keresi, hanem szervelesebben kíván belekapcsolódni a nemzetközi mozgalmakba. Az eszmei tartalom és a világnézet átalakulása kikezdi magát a purista francia nyelvet is. Előbb gunyoros vagy sznob aláfestéssel, mintegy idézőjel közötti merevséggel tolaikodnak be idegen kifejezések, majd leválik az érzelmi valeur s a szavak mindinkább átmennek a közhasználatba. Módosul a nemes és egyszerű szintaxis is, aminthogy az életmenet egyre bonyolódik és komplexebb lesz az érzés, érzékelés és gondolkodás anyaga. A háború előtti próza üresen és kopottan cseng, amint egyre sutábbnak tűnik a háború előtti ideologia. Az „új élet”, aminek az eljövételét 1914-ben tudatosan előkészítették, egyszerűben megvalósul.

A negyven éves, rendkívül kulturkészségű, nagyon élénk szemű diplomata, bámulatraméltó fiatalsággal fedezi fel ezt az új életet s az *Siegfried*-jében hűen, de művészietlenül ábrázolja, kaotikus és fárasztó példáját adja az impresszionista regénynek. Minden érdekli, mindent látnia, tapasztalnia, rögzítenie kell. Be kell járnia valamennyi országot, szóba állania minden embertípussal, kipróbálnia a legkülönbözőbb mesterségeket, belekóstolnia a legellentétebb tanokba, asszisztálni minden halálnál, szemtől szembe látni minden kulturát, tévelygést, betegséget, tehetséget, ötféle nyelvű újságból kell világnézetet alkotnia és annyi impressziót gyűjtenie, hogy szintétikus elrendezésre már nem is futja. Ezzel a regényével kapcsolatosan, amit Franc Nohain olvashatatlanak minősített, határozták meg olyan iránynak az *irodalmi impresszionizmust*, amely megvet minden rendszeres és logikus kompozíciót és benne látták legkirívóbb meghazudtolását Brunetièrre büszke szavának, amit Giraudoux kissé meggondolatlanul éppen ebben a könyvében idéz s amely szerint a mindenségben a legnagyobb misztérium mégis csak a francia szellem világossága: *Le plus grand mystère de l'univers est encore la clarté de l'esprit français.*

*

A regény egy háborús-patologikus tüneten épül fel, – (olyan lelki betegségen, amelyről – egyik rosszhiszemű kritikus szerint Ribot megfélekedezett hatalmas műveiben) s hősén, az eszméletét és emlékezetét vesztett francia tisztből német polgárrá ébredt és hat év alatt Németország vezérévé nőtt Siegfrieden át a két faj belső strukturáját kívánja bemutatni. Giraudouxnak huzamosabb ideig tartó külmissziói alatt alkalma volt a németiséget helyszínen és még békében tanulmányozni, témaválasztását azonban a személyes emlékek hatása helyett sokkal inkább a kíváncsi vonzalommal magyarázták, amely közvetlenül a békekötés után Franciaország legkülönbözőbb társadalmi rétegeiben, politikusoknál, íróknál, kereskedőknél, pénzembereknél a legyőzött ország iránt megnyilvánult. Ugyanezt az érdeklődést természetesen a másik oldalon is megtaláljuk, több naív jóakarattal, csodálattal és elismeréssel s a különbséget a két ország egymásra vonatkozó szellemi értékelésében talán úgy lehetne jellemezni, hogy a németek inkább csak csodálkoznak a francia szokásokon, ízlésen vagy modoron, míg a franciák mintegy ösztönösen és védekezve tiltakoznak a német szellem ellen.

Általában szemére vetik Giraudoux-nak, hogy nem eleven embereket formál, hanem sémákkal dolgozik s ép így kifogásolható lehetne művében, hogy az egyes városok atmoszféráját, politikai és társadalmi alakulatok karakterét, szellemi áramlatok valódi jellegét közvetlen észlelései ellenére is leginkább – másodkézből átvettnek tűnő – stilizált és merev formulákkal kívánja érzékeltetni s inkább csak bizarr nyelvhasználatában törekszik eredetiségre. De úgy látszik, valóban oly sűrű legenda szövődött a két szomszédos nép köré, hogy alig-alig tud rajta önálló szemlélet keresztül törni. A német eredetű írónő – Claire Coll – *Une Allemande à Paris* című regényében** egy német nő életét mutatja be Párisban és szerelmi történetén keresztül adja a két faj ellentétes pszichéjének képét. Ugyanolyan közhelyeket ír a Szajnárról, Párisról és az ottani életről, mint Giraudoux

---

** Edition Radot, Paris 1928.

Németországról. Talán épen Giraudoux-ra céloz a megjegyzésével, hogy néhány fiatal író, azért, hogy pittoreszk európai irodalmat csináljon, hamis értékeléssel ír könyvet Németországról, viszont ma már mind kevésbé helytálló az a megállapítása, hogy a francia elég önmagának és nem is akar semmiről sem tudni, ami máshonnan ered és így idegenszerű.

Giraudoux érdeklődése a külföld iránt szembetűnő és őszinte. Igaz, hogy – mint már említettük – főleg az élet különféle megnyilvánulásai foglalkoztatják s a hiányt, hogy alapjában maga sem tud biztos állást foglalni különös témájához, igazolja regénye irónikus hangja is. Viszont ez a sokszor éretlen, sőt nyegle csúfondárosság csaknem rokonszenvesebb, mint későbbi darabjában a komolykodás és fárasztó páthosza.

Színes és a mai élet sokrétegűségére kiterő regényében bőbeszédűsége fáraszt, de fáraszt a művészi kiválasztásnak – valószínűleg szándékos – hiánya is, a kíméletlen tempó és nem egyszer tudakosnak tetsző tudása, ami a táglátókörü és annyi mindenbe beavatott nagyműveltségű írónál valóban felesleges. A megfoghatatlan és csak hangulatában művészi visszAADHATÓ eleven *couleur locale* helyett összehord temérdek helyi adatot, újságtudást, az utazó ember jártában felszedett ismereteit, bár nem érdektelen és az olvasóközönségre jellemző, hogy sikerét részben épen e modorosságának köszönheti, alkalmat adván a törekvő ifjúságnak, hogy saját képzettségében gyönyörködjék és örülhessen, ha lexikon nélkül is fel tudta ismerni célzásait és annyiféle tárgykörből vett napi vonatkozását. Ennél a pontnál kis kitérével és leütve Giraudoux könyvéből azt, ami nála személyes túlzás, megállapíthatnók, hogy *Siegfried* is, mint annyi más jellegzetesen francia könyv, alapjában nemcsak hogy épen annyira lefordíthatatlan, mint a mi legmagyarabb irodalmunk, hanem még eredetiben is csak annak az idegennek érthető, aki némileg otthonos Párisban és francia körökben, ismeri a szokásokat, típusokat és érti az *argot*-t.

*

Míg a regénnyel szemben a kritika elég tartózkodó maradt és sem méltatása, sem kifogásai nem lépték túl a szokásos hangot, vagy mértéket: – az 1928 májusában bemutatott darab olyan vihart váltott ki, amit a hajdani *Querelle du Cid* példájára hajlandók voltak egyesek *Querelle de Siegfried-dé* növeszteni. A darabot több mint hét hónapig játszották telt ház előtt a Comédie des Champs Elysées-színházban és közben állandó vitatárgy maradt. Könyvalakban is megjelent (Grasset kiadása) Daniel Halévy kritikus és történész előszavával, aki megköszöni Giraudoux-nak önmaga és a közönség nevében, hogy regényét színre vitte.

A tulajdonképeni mesenélküli, szétfolyó, főleg részleteiben jellegzetes regényből Giraudoux zárt cselekményű, egységes hangulatú darabot hámozott ki, bár túlságosan tipizált, de markáns alakokkal. Abból, amit elhagyott és abból, amit átvett regényéből, érdekes következtetéseket lehetne levonni esztétikai és politikai világszemléletének fejlődéséről.

A germán, szőke, lesímított hajú, kortalanul öltözködő, bizonytalan messzeségekbe néző Éva, a háború alatt önkéntes ápolónő egyik németországi kórházban. Valamelyik csata után ruhátlan, eszméletlen katonát hoznak hozzá, aki, amikor feléje hajol, németül, de erősen idegenszerű kiejtéssel kér vizet tőle. Éva hónapokig ápolja az ismeretlen sebesültet, míg az lassan lábadozni kezd és ismét erőre kap. De felnőtt férfi létére gyermek lett újra. Eszméletlen állapotában elvesztette emlékezetét és azzal együtt multját, nyelvét, hovátartozását. Így nevezi el Éva Siegfriednek és a német szavakkal germán ideológiát ültet belé, germán ambíciót, hazaszeretetet, célokat és ízlést, úgy annyira, hogy Siegfried lesz a háború utáni Németország vezetője, a német egység megteremtője, aki mögé az irányítást áhító hatvanmillió nemzeti tömörül.

Am Éva egy rokona, a romantikus, Schillergalléros, – Sturmund Drang-osan szavaló Zelten báró, tiltakozik Siegfried politikai iránya ellen; tiltakozik egy sematizált, egységesített, II. Frigyes és Bismarck szellemében szervezett Németország ellen; szerinte Németország ne legyen modern, ne legyen racionalizált, hanem maradjon meg valószínűtlennek, óriásinak, rejtélyesnek; mert ereje a démonikusban, a költőiben van, mint ahogy valódi jellege a legenda és a szimbólum. Zelten szerint Siegfried elnyomorítja és tönkreteszi Németországot s a „semmi fiának“, ahogy a Geheimrath-tá és excellenciás úrrá előlépett ismeretlent gúnyolja, lelki determináltsága könyvelő, jogász és órásmester ősohöz vezet vissza. Siegfried varázsa egyedül az ismeretlenség és a rejtélyesség – mondja Zelten hogy egyszerre lett és teremt, mint ahogy a mesék hősei születnek.

Bár Éva érzi Zeiten szavának igazságát és tudja, hogy Siegfried nimbusza forog kockán, ha fellelvén családját és szűkebb otthonát a személytelenségben jelképpé vált eszményből normálisan anyakönyvelt német polgárrá egyszerűsödik vissza, mégis összehívja koronként azokat a német szülőket, akik a háborúban eltűnt fiukat keresik. A kínos szembesítés azonban mindig eredménytelen marad, hiszen a személyzet maga is úgy találja, hogy a kegyelmes úr jobban hasonlít a múzeumbeli Nagy Sándor szoborra, mint a sok Meyerre és Müllerre, akik ismét csalódottan távoznak Siegfried házából.

Zelten közben, aki Siegfriedet le akarja leplezni, mert bizonyosra veszi, hogy felfedezte valódi eredetét, Gothába táviratozza egy háború előtti francia pajtását, a nyelvész Robineau-t, azzal, hogy hozza magával Geneviève Prat-t, a párisi szobrásznőt, akinek vőlegénye eltűnt volt a háborúban. A kanadai nyelvtanárnőnek bejelentett Geneviève, azon ürüggyel, hogy Siegfriednek francia órákat adjon, hamarosan megérkezik Robineauval együtt Siegfried házába s egy jelenet után, amelyet a szerző a német-francia ellentétek kidomborítására szánt, fájdalmasan és boldogan ismeri fel Siegfriedben volt vőlegényét, a neves fiatal francia író: Jacques Forestier-t.

Siegfried érdeklődéssel, de idegenül áll Geneviève előtt s míg a nőből minduntalan szerelmes önfeladtsággal törnek fel a közös emlékek, a férfi tehetetlen közönyösséggel cáfol meg minden azonosítási kísérletet. Am új formájában is hű marad régi ízléséhez s a nagy német vezér megszereti ismét egykori kedvesét. A katonai tanácsosok és Éva látják azonban a veszélyt, hogy Geneviève el fogja venni tőlük Siegfriedet és tudván, hogyha Siegfried megy, műve is összedől, azon vannak, hogy minél előbb eltávolítsák a veszedelmes szajnaparti lányt. Zelten viszont forradalmat szervez közben s bár elfogják és száműzetésre ítélik, utolsó percben alkalmat talál, hogy kirobbantsa a titkot Siegfried előtt és felfedje valódi kilétét. Állítását tényekkel támasztja alá és Éva keserves tiltakozása ellenére is bebizonyítja, hogy Siegfrieden, amikor sebesülten és ájultan felszedték, megtalálták kis személyazonossági plakettjét és így ő minden kétséget kizáróan Jacques Forestier.

Ilyen bizonyítékok előtt Éva sem tagadhat, de lehetetlennek tartja, hogy Siegfried elhagyja Németországot. Hiszen hat év óta, hogy újjá és németté született, azelőtti életéből egy emléke sem szakadt fel, anyanyelvének egy szava sem tolakodott szájára, volt hazájából mi sem szólította. Új az agya, a szíve, egész szervezete; új és német. Nem hagyhatja el az országot, mert annak az országnak vezére és bálványa lett, megmentette a zavartól és a bomlástól, hatvan millió ember esküszik rá és él általa, nevét a zászlóikra hímezték és sorsukat sorsához kötötték.

Ezzel szemben Geneviève csak Jacques régi kutyáját tudta felhozni, a kis fattyú állatot, amit ő megtartott és ápolt és Jacques viselt öltönyeit, amiket megőrzött a molyoktól. Az emberek nem várják vissza Franciaországba, de várja az ország, a föld, a föld és a virágok sajátos szaga, a bogarak és a verebek, – mindaz, ami üres emlékezetének valódi alapja és anyaga.

„Kutya és öltöny!“ É gyerekes kapcsolatok mellett idegen és szerencsétlen lesz, figyelmezteti Éva. Hogyan is akarna ismét otthonossá lenni Franciaországban ő, aki éveken át német lehetett és egybeforrott a németességgel! A lélek teljességét csak a német bükkerdők, a német tájak paroxizmusa adhatja meg, hogyan cserélhetné fel a németességtől kapott „végtelen“ szívét francia szívvel, amely hasonlatos egy precíziós műszerhez s mint az ébresztő óra, csenget minden emóció előtt!

„Mit választhat egy vak?“ – feleli Siegfried-Jacques a két nő sürgető kérdésére, de másnapra megszerzi francia papírjait, lebonyolít néhány formálítást, amiket – Zelten leleplezése óta – mintha egyetlen köteléknek érezne Németországhoz és Genevièvevel visszautazik Párisba.

A kis francia–német határállomáson, amikor a gyorsvonat már berobog, Geneviève egy percre még visszatartja Jacques-ot és először szólítva idegen nevén, amit gyűlölt és amitől megszabadította kedvesét, diadalmasan vallja neki: „Siegfried, je t’aime!“

A regény megjelenése és a darab színrehozatala között hat év telt el. Ha a francia kritika irányáról 1922-től napjainkig a két mű által kiváltott nyilatkozatok alapján akarnánk képet alkotni, azt látnók, hogy ezen idő alatt a csaknem kizárólag esztétikai és formai értékelés helyébe az eszmék és a tendencia mérlegelése lépett s hogy a művészi kritikából mindinkább politikai bírálat lett. Pacifizmustól szélső nacionalizmusig minden meggyőződés síkaszállt a darab mellett vagy ellen és épen a politikai elfogultság révén sok belemagyarázás történt a bírálatok folyamán, olykor kedvezve a szerzőnek, olykor élesen ellene fordulva, de feltétlenül igen sokszor elnagyolva szándékait és céljait. A regény megjelenésekor a kritikuskok nem voltak tisztában, hogy voltaképpen milyen eszmét akart kifejezni Giraudoux ironikus hangú munkájával. Szolgálni kívánta a francia–német szellemi közeledést, azt akarta kimutatni, hogy a két ország nélkülözhetetlen egymásnak, szatirját kívánta adni a háború előtti Németország esztétikájának és a háború utáni változásoknak, lélektani problémát próbált a nemzetközi eszmék szolgálatába állítani, azt bizonyítván, hogy az emlékezettel együtt megszűnik a nemzeti jelleg és minden nemzeti kötelék is? Kifogásolták a regény zavarosságát, zsúfoltságát, az alakok élettelenességét, stílusa szertelenségét, de voltaképeni és tisztázatlannak tetsző tézise felett elég könnyen napirendre tértek. A darab kritikáinál viszont csak elvéve találkoztunk színpadi, nyelvi, vagy lélektani szempontból tett észrevételekkel, mert az esztétikai aggályokat elnyomják azok a meg gondolások, hogy: nem hazafiatlan-e a darab, szabad volt-e a francia külügyminisztérium propaganda osztálya vezetőjének ilyen munkát írnia, francia színpadon német himnuszot játszani, német egyenruhát bemutatni, alig (!) tíz évvel a háború után kezdet nyújtani a németeknek, mintha mi sem történt volna, mintha olyan nemzetről lenne szó, amely egyenrangúan szerepelhet a többi becsületes nemzet között?! Még olyan messzemenő következtetésekbe is bocsátkoztak egyesek, hogy Giraudoux Berthelot jó embere, utóbbi Briand belső barátja, a Briand-Stresemann-féle szimpátia pedig közismert.

Jóval Locarno után, a Kellogg-paktum aláírása és a német külügyminiszter első háború utáni párisi látogatása idejében, sokkal nagyobb nemzeti féltéssel és féltékenységgel tárgyalták ezt az irodalmi eseményt, mint alig négy évvel a békekötés után.

Igaz: a regényben – sok minden zavarossága ellenére is csorbátlanabbul kerül ki és szembe tünőbbben érvényesül a francia szellem fölénye és szükségképpen diadalmaskodása. Az azonosított Forestier nemcsak, hogy minden felindulás nélkül veszi tudomásul, hogy ő többé nem Siegfried, hanem megtalált francia énjében magyarázatát kapja annak is, hogy miért érezte magát mindig idegennek Németországban, miért estek nehezebbre az ottani szokások, miért nem tudta azonosítani magát sokszor egészen lényegtelen külsőségekkel. Hat éves németországi életétől, hatalmas művétől, rajongó híveitől búcsú és töprengés nélkül siet vissza valódi s a

teljes felejtés ellenére is valóban annak érzett hazájába. Ezt a motivumot a regényben teljesen tisztán hozza Giraudoux, mivel ott nem Geneviève viszi vissza Forestiert Párisba, hanem egy barátja, aki a keresésére indult volt.

A megoldás a darabban némileg módosul. Itt a két nő közötti harcban dől el Siegfried hovátartozósága és ilyenképen az asszonyoknak szimbolikus jelentőség jut. Éva képviseli a germán erőt, ami abszorbeálni akarja Siegfrieden keresztül a latin kultúra értékes elemeit; lényé az örök elégedetlenségből fakadó törekvés és fejlődni akarás, amit Giraudoux is – szemben a konzervatív francia elégedettséggel – jellegzetesen német vonásnak tart. Geneviève viszont a francia asszony: odaadó, szenvedélyes, de józan és reális. Ő rajta keresztül győzedelmeskedik a százados haza a rövid ideig és véletlenül kifolyólag hazát pótló országgá lett idegenen.

Geneviève szerzi vissza a németiségtől azt, ami Franciaország tulajdona, de egyben utat nyit a francia–német barátságnak is, azzal, hogy Jacquesban Siegfriedet is szereti, vagyis személyekről a nemzetekre víve át a szerepeket: Franciaország hajlandó fogadni, sőt viszonzni a német közeledést, ha Németország azonosul Franciaországhoz és átveszi kultúráját. Németországnak is csak előnyére válna, ha elismerve a francia fölényt, megkísérli elsajátítani a latinság faji erényeit s azokkal próbálja összeegyeztetni a germán vérmérséklet használható kompetenseit. Giraudoux szerint egy-egy nagy hiányt kellene pótolni mind a két nemzetnél: költészetet kell adni Franciaországnak és józanságot, „raison“-t Németországnak.

Giraudoux-nál, ezt a szerinte azonos feladatot, ugyanaz a geniális ember valósítja meg. Párisban nagytehetségű költő volt Jacques, német földön aktiv politikussá lesz és megteremt a birodalom alkotmányos egységét. Amire a németek önmaguktól nem voltak képesek, azt a közjük tévedt francia – fajának logikájával, lélektani éleslátásával és a valóság iránti ösztönös érzékével – létre hozza. Így győzedelmeskedik a latin *bon sens* a germán romantika felett.

*

Sem a szerző, sem a kritika nem mélyítette ki Siegfried-Jacques kettős egyéniségében a tulajdonképpen magától kínálkozó zseni-pszichológiai problémát, abban az értelemben, ahogyan Goethe konkretizálja Tasso és Antonio személyében lényének költői és államférfiúi hajlamait. A művészi elgondolásban alkotó *elvonatkoztatott* és a tényekkel teremtő *aktiv* ember egymással való találkozását a dolgok mélyebb és elevenebb átértésében és törvényszerű felhasználásában, lélektani szempontból alig érinti a szerző, míg a politikai értékelésre beállított kritika annyira elfoglalta önmagát annak a mérlegelésével, hogy a nemzeti érzések skálájának melyik fokához rögzítse a darabot, hogy elejtett minden más motivumot.

*

A francia kritikában általában az a vélemény alakult ki, hogy Giraudoux szereti Németországot és hogy a darabban egy sértő szó sem esik a németekről. Lucien Dubech szerint (*Candide*, 1928. július 26.) jobban szereti Zelten romantikus, szertelen országát, – a „zene, álmodás, metafizika és Sehnsucht“ földét – mint a Siegfried által újjá szervezettet (előbbi a Nibelungenek, utóbbi a Zeppelinek hazájának mondja), mert a Zeltené kevésbé veszedelmes. A katolikus René Salomé azonban (aki lehetetlennek tartja a Giraudoux-féle megoldást, mivel a két ország közeledése nem a Krisztus szellemében történik) a régi Németországot sem ismeri ártalmatlannak, amint azt Victor Hugo vagy Michelet hitték, hanem zavarok, erkölcsi és vallási eltévelyedések kitermelőjének, Kant hazájának, aki filozófiájával annyit ártott az egész világnak ... Más kritikusok szerint Giraudoux azért jellemzi méltányosan a németeket, mert kimutatja, hogy tökéletes technikájuk és rendkívüli fegyelmező erejük ellenére sem tudtak bármit is adni az emberiségnek, ami a szellemi és érzésvilág igényeit valóban kielégíthetné. A „Reich“ kulturája csak kereskedelmi és ipari formája a porosz bakaszellemnek. Minden tudománya és egyeteme ellenére sem tudta a nyugati humanizmust feldolgozni és elsajátítani. Ezt a humanizmust csak Franciaországon keresztül szerezhetné meg, ha a két ország valaha keserűség nélkül tudna egymással érintkezni.

Ennek a keserűség nélküli érintkezésnek az előkészítéséért egyesek szerint Giraudoux többet tett, mint a locarno-i paktum vagy a legeredményesebb diplomáciai műveletek, – ám a többség mégis sokalta pacifista hajlandóságát és a szerző német szimpátiáját úgy annyira, hogy Dubech, már fentebb említett cikkében nyíltan felveti a kérdést: lehet-e francia embernek árulás nélkül szeretnie Németországot.

Sans trahir l'amour de sa patrie, il y ajoute un autre amour ... Mais ... c'est ici qu'on peut demander, si ce n'est pas toujours trahir, qu'ajouter un autre amour?

A legelkeseredettebben az akadémikus René Doumic fakad ki Giraudoux ellen a *Revue des Deux Mondes* június 1.-i számában. Ő képviseli a legintranszigenesebb álláspontot. „Szorult szívvel, mélységes szomorúsággal és a megaláztatás érzésével“ nézte végig a darabot. Német műnek mondja Siegfried-et, amit francia színpadon mutattak be, Németország dicsőítésére íródott, Németország nagysága iránti csodálattól van áthatva! Siegfried maga német szívű francia, – állapítja meg a tekintélyes irodalomtörténész, és ez neki a legszörnyűsebb keverék: un assemblage monstrueux!

Esztétikai kifogásai, hogy a párbeszéd sokszor hangzatos, konvencionális, mesterkelt és zavaros, bizonyára

helytálló. Joggal lehetne a szemére vetni a szerzőnek azt a gyengéjét is, hogy amúgyis sűrített általánosításait még típusokkal túlozza el, mint a nyelvész Robineau vagy a hugenotta Fontgeloy. Előbbi egy könyvember jámbor járatlanságával csodál mindent, ami idegen, utóbbit a családját egykor száműző Franciaország ellen érzett, évszázadokról átöröklött keserű gyűlölete teszi túlzottan militarista németté. „Allemand par excès de mémoire“ – mondja az egyik bíráló, mint ahogy Siegfried „allemand par manque de mémoire“.

*

Áll-e azonban csakugyan, hogy Giraudoux méltányosan látta a németeket, helyesen festi őket és nincs-e valóban egy sértő szava sem ellenük? Tetszhetett volna-e ennyire fenntartás nélkül a darab oly különböző rétegekből kikerülő és annyi franciának, ha valóban Franciaország rovására fejeződik ki a szerző rokonszenve a németiség iránt? Objektív-e az a megállapítása, hogy a német ember normális eleme a zavar és a szertelenség, élet és érzések paroxizmusa? Az ízlésök hiányának vagy ferdeségeinek ad absurdum kergetése, szellemök két ellentétes irányának: egyfelől a misztikumhoz való vonzódásnak, másfelől a mechanizált, agyonrendszabályozott élethez való hajlamosságnak kiélezése által nem tünteti-e fel a németeket részint mániakusoknak, részint alacsonyabbrendűeknek, akiknek a szellem szabadsága és így szépsége iránt sincs semmi érzékük? Ott van-e valóban a németiség legnagyobb ereje, legigazabb szépsége és értéke, ahol ő látja? Nem rögzítette-e darabjával még mélyebben az átlag franciába azokat az előítéleteket, kritika nélkül átvett értékeléseket, amelyekkel oly távolra tudják visszazorítani a szomszédos országot? Nem fokozza-e le mesterségesen a német szellemiséget, amikor eltörölhetetlenül romantikussá bélyegzi s az a poézis, amit ő jellegzetesen németnek hirdet, nem meghamisítása, vagy legjobb esetben csak selejtesebbje-e az igazi germán költészetnek?

De megfordítva is: helyes képet ad-e a németeknek a francia felfogásról? Kíérzik-e a francia alakokból mindaz a kulturális magasabbrendűség, amire jogosan hivatkoznak? Felhasználja-e a nyelv sajátos és valóban utánozhatatlan szépségeit gondolatai kifejezésére? Talál-e méltó expressziót nagy nemzete diadalmas lelkének legigazabb hangjaihoz?

Talán helyes azoknak a megállapítása, akik inkább az értelem, mint a szív költőjét látják Giraudoux-ban (bár voltak, akik Racine-al, sőt Homeros-szal helyezték egy sorba!) s úgy jellemzik, hogy írásai inkább érdekelnek, mintsem meghatnak. Hideg elgondolása erősebb volt képzeleténél s mindkettő mögött elmaradt művészi tárgyilagossága, amelyet a kiválasztott szüzsé tökéletes feldolgozása feltétlenül megkövetelne. Nagyszerű témájából talán nagyobb művet alkothatott volna, mint amekkorává Siegfried-jét alakította, ha sikerül szárnyasabbá lennie és egyben józanabbnak maradnia.

De épen a kritikák sokfélesége igazolja, hogy az utóbbi évek egyik legmeggondolkozatóbb darabját írta s az elhangzott nyilatkozatok után külön elismeréssel kell adóznunk a szerzőnek, hogy ehhez a kényes tárgyhoz – sujet scabreux! – hozzányúlt és megkísérelte irodalmi megoldással előbbrevinni a német–francia közeledés bonyolult kérdését.

(Páris, 1928.)

Szekula Ágnes